

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Dús, lilafekete hajjal fedett domború homlok alatt zöld, álmódzó szemek (zöldek, mint az álmatlan, őszi tenger); gyermekes mosolyra elhúzódó ajkak; behízeltgő, félve kereső hang; fején gyűrött, kerek viharálló kalap, széles biedermeier gallérjából színes nyakkendő folyik le, mint vékony tintacsorgás; testén kopott zsakett és gyűrött nadrág; hóna alatt elválhatatlan kísérőtársa: az iskolásfiús irattáska. Így jár köztünk, a beteg nagyváros beteg fiai között. Olyan, mint idetévedt nagy, szépséges gyerek. A mindennapi élet, a gyilkoló érdek logikája ismeretlen előtte. Porral, szeméttel tarkart szakadékok felett könnyedén átsuhan. Nagyvárosi bérkaszárnnyák, az egykori fényes élet bús kulisszái, zengő márványkövek szemében. A megáldott költők szent gyönyöre él benne, amely körülötte mindent szelíd ütembe hintáz. Bámuló kaleidoszkóp-szemén keresztül a gyilkos világ színes törmelékei égi ábrázatokká sorakoznak, s bármi történjék vele vagy másokkal, mindig az álmok lenge fodrát fodrozza, mindenből melódiát ríkat ki, s mindennek csak a művészi-jelenség-arculatát látja. Boldog ember és nagy költő.

Szabadkáról jött, és gyermekkorában ismerte meg a világot. Apja gimnáziumi igazgató volt, s a piacon állt a régi, tornyos iskolaépület, amelynek egy kis szobájában Kosztolányi végigbetegeskedte a gyermekkort. E kis szobának „négy falát” a gyerek jelenséglátó, lázas képzelete áttetsző tükörlapokká varázsolta, s ezeknek csodálatos visszaverésében látta meg az életet: a méla zongorán egyetlenegy dallamban élő anyai lelket; a csillagok hideg, messzi világában elmerülő apát; a nagyvilágot megjárt nagyapát, Kosztolányi Ádámot; az életérőt, egészséget jelentő doktort; a regényes kalandokban elvérzett rokon portréját; a csak gyermekeknek

beszélő bútort, faliórát, orvosságosüvegeket s a dolgoknak egész nagy, csodálatos színjátékát. Szimbólummá vált benne az élet, mielőtt még *tudta* volna, hogy az élet csak álom. Költő lett, mielőtt még egy sort leírt, egy dallamot elénekelt volna.

Csak így érthető meg gyors kifejlődése. Szabadkán az érdekellet vidékies, nyers megnyilatkozása a beteges gyermeket félenkké, társtalanná tette. Elhívta őt innen a nagypapa szavain keresztül föltámadt hívó, sokat ígérő magyarság. Csupa elkívánczolásból és különködésből tanult franciául. A gimnázium utolsó évét járta, amikor Baudelaire a kezébe került. *A romlás virágaiból* látta, hogy „furcsaságai”-nak, különös életképzeléseinek és halállátomásainak, amelyeken az egész kis város nevetett, van útja, lehetősége a művészi kifejezés felé. Lelkendezve, érvényesülési vágygal eltelve ismerte meg a francia új versek íróján keresztül saját értékét s eddig csak nyugnek érzett költői érzékenysége biztató ígéretét.

Pestre került az egyetemre. A Négyesy-szemináriumokon, ahol akkoriban több tehetséges ifjú költő mutatatta be első műveit, megismerkedett Babitscsal és Juhász Gyulával. Kosztolányi föltűnése, érvényesülése gyorsabb és szembeszökőbb volt, mint két költőbarátjéé. Még huszonkettedik életévét sem töltötte be, s a *Négy fal között* c. kötetével — egy évvel Ady *Új versek*je után — máris a legismertebb új költők közé került. Ennek talán az a magyarázata, hogy nem szakított annyira a múlt hagyományaival, mint Ady és Babits. Mert bár első kötetében találunk több, nálunk egészen új hangú verset (*Megáll az óra, Fekete asszony, Szekerek a holdfényben*: tiszta szimbolikus képek oly időben, mikor még Ady szimbolizmusa is csak bátor-talanul keresett), azért mégis a költeményeknek Tompára, Reviczkyre emlékeztető melankóliája, a jelzőknek Vörösmartyasan látomásos ereje s különösen az Arany formaművészetével megírt szonettek és rímbe csendülő időmértékes sorok Kosztolányi költészetét még az új hangoktól idegenkedő kritikusok szemében is értékessé tették.

Első köteténél melyebb és egyetemesebb hatást ért el Kosztolányi az ezt követő lírikus ciklusával, *A szegény kisgyermek panaszaival*. Sajátos egyéni hangját, különös melódiáit, nyelvének álmodozó zenéjét ebben a kötetben találta meg legteljesebben. A művészetének tudatára ébredt költő itt rőtta le háláját a gyermeknek, aki egykor volt, s aki szenvedések és betegségek árán építette föl azt a különös álmvilágot, amelyből a későbbi költő annyi kincset hozott napfényre. Kosztolányi költészetének fejlődésében ez az időpont nagyon jelentős. Gyermekkora látomásainak megírásával egyszerűsmind búcsút mond annak a szűkebb körű világnak, amelynek élményeit két első kötetében megírta. A négy fal közül s a gyermekszobából kilép az életbe, a társadalmi rétegek nagy hullámszámai közé, és új szintéziseket keres. Képzeteinek alapvonása azért mindig a legegényibben színezett érzékenység marad, csak-hogy most a gyermek lázas rebbenései helyébe a férfikor vágyainak, nagy levertségeinek s felejtéskereső mámorainak izzó freskói lépnek. A gyermekszoba helyét elfoglalja most maga az egész élet. Ebből az átmeneti korszakból származik két kötet: a *Mák* és a *Mágia*. Csupa futó benyomás, dolgok életté elevenedett látomásai ezek is, mintha a mindenki más számára álarcot viselő világ ennek a költőnek egy pillanatra megmutatná igazi arculatát. De az egész oly rövid ideig tart. Felocsúdva kérdezzük: nem rém, nem álmok tréfás koboldja játszik velünk, s lopja a tompa anyagba az élet pillanatnyi rezzenéseit? A látomásszerűnek s a valóznak ez a keveredése a legerősebb a *Mágiában* és a *Mákban*. Kosztolányi utolsó kötetében, a *Kenyér és borban* már a vonalak sokkal biztosabbak, a költemények szerkezetei sokkal keményebbek. Az impresszionista festőköltő itt már higgadt architektúrával dolgozik, s költeményeinek öntudatos csoportosításával is mintegy elárulja, hogy lelki életében véglegesen kialakult a férfias rend.

Kosztolányi negyven évének küszöbén bátran elmondhatja, hogy úrrá lett nemcsak művészetének anyagán, hanem — ami több — önmagán is. Bármilyen irányban építi is ki majd irodalmi pályáját, biztosak

lehetünk benne, hogy eredményt és sikert ér el. Ennek a pályának a fejlődése minden valószínűség szerint teljesen átterelődik majd a regénybe. Prózát különben úgyszólván már első verseivel egyidőben kezdett írni. Írói képességeinek kibontakozása itt is ugyanazt az utat követte, mint költészetében. Először az autochton egyéniesség álláspontján állt, és különös kedvvel kereste a rendkívülit, a képzelet egyoldalú megvilágításait. De *A rossz orvos* c. kisregényében s az újabban Neróról írt *A véres költő* c. regényében különböző képességeinek: érzékeny képzeletének, mély elemző erejének és egyéni humorának egyensúlyozásával meg tudta találni a maga igazi formáját. Az impresszionisztikusan fölfogott jelenségvilághoz regényeiben sem maradt hűtlen. De itt a cselekmény, a gondosan kiépített szerkezet kis dolgok és kis személyek bensőséges életszerűségét magasabbrendű összhangba tudja vonni.

Kosztolányi legújabb regényét, a *Pacsirtát*, amely az *Ellenzékben* és a *Nyugatban* egyidőben jelenik meg, az erdélyi olvasók első kézből kapják, s azt hiszem, igazat fognak nekem abban adni, hogy ez a regény Kosztolányi valamennyi prózai alkotása között a legtöbb művészi ökonómiával s legtöbb emberszerető bensőséggel megírt mű.